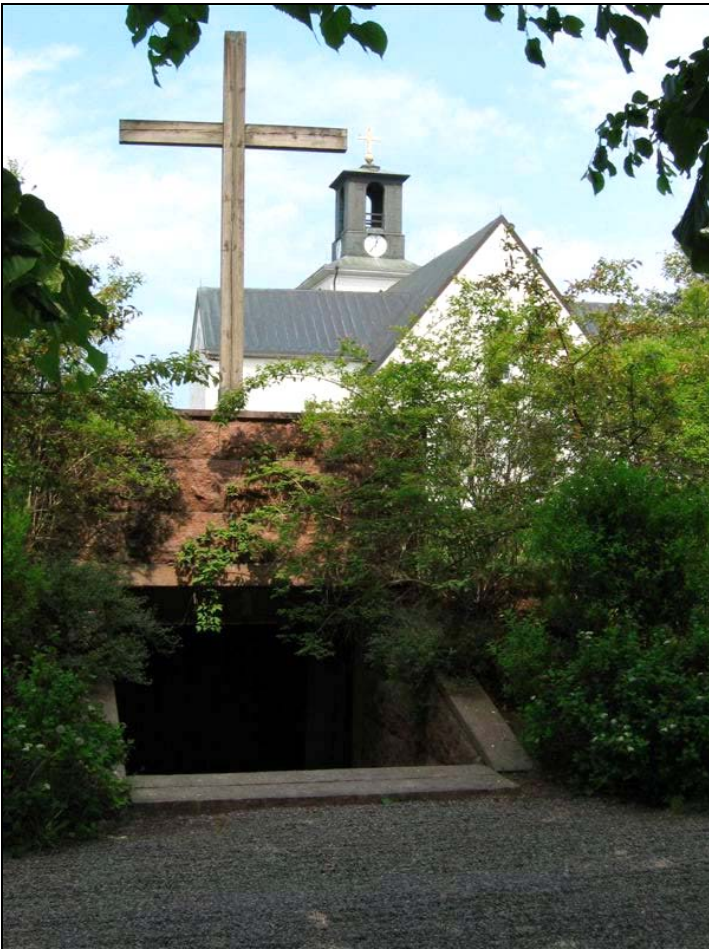

Kultuhistorisk karaktärisering och bedömning

Höreda kyrkogård

*Höreda socken i Eksjö kommun
Jönköpings län, Linköpings stift*

JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM
Byggnadsvårdsrapport 2006:91

Robin Gullbrandsson

Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning

Höreda kyrkogård

*Höreda socken i Eksjö kommun
Jönköpings län, Linköpings stift*

Rapport och foto: Robin Gullbrandsson. Grafisk design: Anders Gutehall. Tryckning och distribution: Robin Gullbrandsson

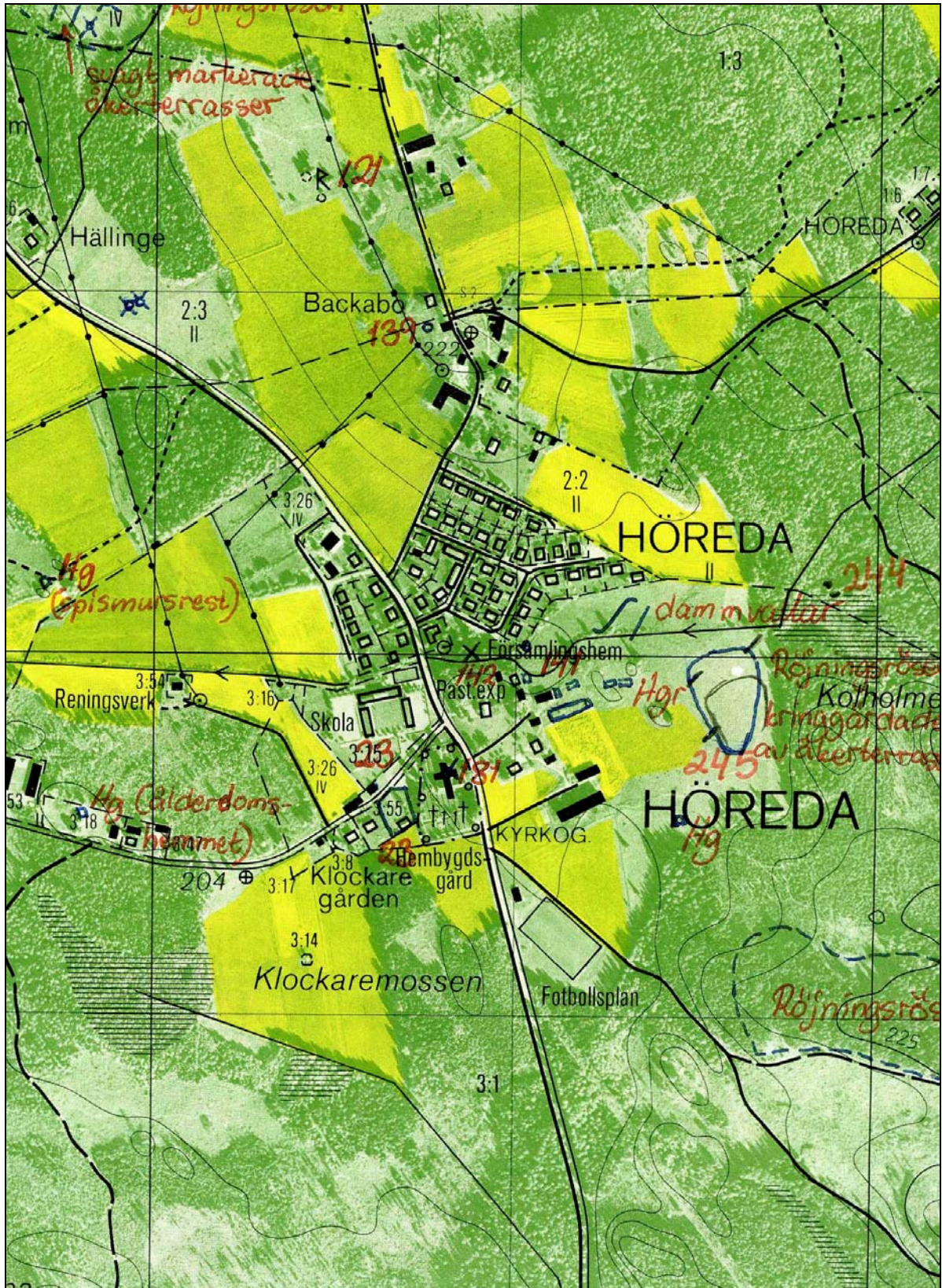
Jönköpings läns museum. Box 2133. 550 02 Jönköping Tel: 036-30 18 00. E-post: info@jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2006

Innehåll

Inledning.....	5
Bakgrund	5
Syfte	5
Inventeringens uppläggning	5
Sammanfattande beskrivning	6
Höreda kyrkogård.....	7
Kyrka och kyrkomiljö	7
Kyrkogårdens historik	8
Händelsehistorik.....	9
Beskrivning av kyrkogården idag.....	9
Allmän karaktär.....	9
Omgärdning.....	10
Ingångar.....	10
Vegetation	10
Gångsystem	10
Gravvårdstyper	11
Beskrivning av enskilda kvarter	11
Kvarter A.....	11
Allmän karaktär.....	11
Gravvårdstyper.....	11
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	12
Kvarter B.....	12
Allmän karaktär.....	12
Gravvårdstyper.....	12
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	14
Kvarter C och D	15
Allmän karaktär.....	15
Gravvårdstyper.....	15
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	16
Duseska gravkoret	17
Ceremoniplats och bisättningskällare	17
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet	17
Sammanfattning.....	18
Referenser.....	19
Arkiv.....	19
Tryckta källor	19
Informant.....	19
Tekniska och administrativa uppgifter	19

Utdrag ur Ekonomiska kartbladet Höreda 6F 7a.

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Linköpings stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2004 och det beräknas avslutas under år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkobyggnaderna och kyrkogårdarna som omfattas av Kulturminneslagen. Lagen gäller de kyrkobyggnader, kapell och kyrkogårdar som är tillkomna före utgången av år 1939 samt de som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarna syftar till att lyfta fram kyrkans och kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkobestånd och kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkans och kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren, fotografier och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Linköpings stift, inklusive respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrka och kyrkogård skrivs vardera en delrapport med en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och en mer omfattande över kyrkan. För varje kyrka och kyrkogård görs en sammanfattande kulturhistorisk bedömning där de kulturhistoriska värdena lyfts fram. Förutom delrapporten görs delar av inventeringsmaterialet tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representanter från Linköpings stift, Länsstyrelsen i Jönköpings, Östergötlands och Kalmars län samt läns museerna i Kalmar och Linköping. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

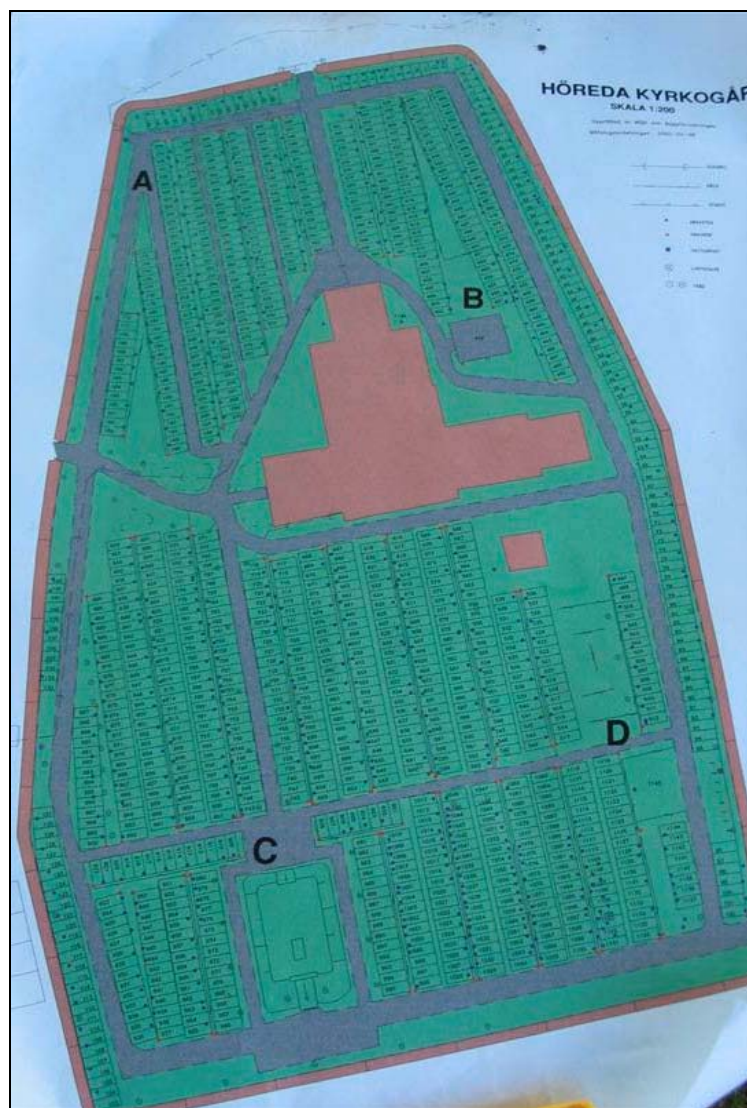
Fältarbete och rapporter har utförts av antikvarierna Jonas Haas och Robin Gullbrandsson vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Sammanfattande beskrivning

Fastighetsbeteckning: Eksjö Höreda 4:1

Höreda socken, Eksjö kommun, Vedbo kontrakt, Linköpings stift, Jönköpings län.

Höreda kyrkogård är liksom kyrkan av medeltida ursprung. Kyrkogården fick nuvarande storlek 1925 då en utvidgning gjordes åt söder. Inhägnaden utgörs av en kallmur och en trädkrans. Kyrkogården har en påtaglig 1900-talskaraktär genom raka gravrader med katalogvårdar och ett genomgående bruk av rygghäckar. Det främsta kulturhistoriska värdet ligger i den nordöstra delens statusladdade gravkvarter med äldre, resliga vårdar och grusbäddar samt i de återstående delar av den s.k. allmänna linjen, vilka står att finna i kyrkogårdens södra kvarter. Bland dessa finns även lokal- och personhistoriska värden. Ett särskilt intresse måste tillskrivas det Duseska gravkoret från 1665. I sydväst finns en tidstypisk ceremoniplats och bisättningskällare från 1956.

Höreda kyrkogård

Kyrka och kyrkomiljö

Höreda socken ligger i den sydvästra delen av Södra Vedbo härad, söder om Eksjö stad. Det är en småbruten och sjörik skogsbygd. Höreda omnämns första gången 1335 som ”Höryth” och skall betyda linslätter. Socknen är en av de fornlämningsrikaste i bygden och järnåldersgravfält skall ha funnits i anslutning till kyrkan. Centralt i socknen ligger godset Ryningsholm invid Skedeån. Detta har bl.a. tillhört släkten Taube. I närheten finns ett stort gravfält. I öster ligger Hunnerstad som ägts av bl.a. släkten Armfelt. Norr om kyrkbyn återfinns säteriet Torsjö som ägts av bl.a. släkterna Bourdon, Duse och Hederstjerna. Två gästgiverier har funnits i socknen, dock inget i kyrkbyn.

Kyrkbyn ligger samlad kring en vägknut i socknens östra del, med ett litet omland av steniga åker- och betesmarker. Från nordväst möter Eksjövägen, sydost från Mellby och sydväst från Ryningsholm. Kyrka och kyrkogård ligger söder om vägknuten. Öster om knuten ligger prästgården med stor trädgård och löneboställe i söder. Boningshuset är i 1 ½ plan från 1920-talet med reveterade väggar, brutet tak och frontespis. Nordväst om knuten ligger en skola med tre låga längor från 1962. Längs med vägen åt sydväst står ett kyrkstall från 1870-talet och ett sockenmagasin. Det förra är klätt med rödfärgad, liggande fasspont, har svarta knutar, portar och foder samt sadeltak med lertegel. Magasinet i två våningar är knuttimrat och rödfärgat med sadeltak. Det skall ha flyttats till platsen 1800 och vara byggt 1758. Väster om kyrkogården är en hembygdsgård i ordningsställd 1960 och inhägnad av gårdsgård av störrar. Där finns en ditflyttad parstuga och två bodar. I vinkeln mellan hembygdsgård och kyrkogård är en grusad parkering med en gammal lönn och ett äppleträd i nordväst, kvarlevor från klockarens trädgård. I söder står en ekonomibyggnad från 1970-tal med vattenklosetter och personalutrymme. Byggnaden är klädd med liggande rödfärgad fasspont, har svarta knutar och foder samt sadeltak med betongpannor. Övrig bebyggelse utgörs av villor, samlade främst i norr. Söder om kyrkogården är ängsmark och skog samt en fotbollsplan.

Höreda kyrka har en invecklad byggnadshistoria, vilket också märks i exteriören. Kyrkan har en T-plan med fullbrett, rakslutet kor i söder, flankerat av två korsarmar. Den östra av dessa avslutas med en mindre sakristia. Långhuset åt norr avslutas med ett torn. Nuvarande kor och korsarmar utgör den ursprungliga medeltidskyrka som 1763 byggdes ut åt norr med nytt långhus. 1772 tillkom nuvarande sakristia och 1832 ett torn i empire med lanternin. De vitputsade fasaderna har spetsbågsfönster. Invändigt präglas kyrkan av olika tiders bidrag.

Flygfoto över Höreda kyrkby omkring 1950. Lägg märke till alla grusytor kring de allmänna gravarna söder om kyrkan.

Fotografi från tidigt 1900-tal som visar kvarter B och dess enskilda gravar. Lägg märke till gjutjärnsstaketen.

gravkoret av överste Johan Bourdon på Torsjö. Fotografier från 1920-talet, eller tidigare, visar att kyrkogårdens norra hälft upptas av påkostade familjegravar, ofta med grusbäddar och olika slags inhägnader. Södra hälften upptas av raka rader med allmänna linjegravar, förekommande vårdar är små och resta. Annars är det bara en liten gravkulle i en sandig yta. Grusgångar sträcker sig mellan linjerna. Trädkransen är ännu ung. 1878 hade det beslutats att befintliga aspar i trädkransen skulle hamlas och lönnar planteras mellan dem. 1905 skulle "vanprydande träkors" tagas bort. 1908 skänktes nuvarande huvudingång med stolpar och grindar. 1923 vände sig församlingen till Kungliga Byggnadsstyrelsen för att få hjälp med en kyrkogårdsutvidgning åt söder. Arkitekt Göran Pauli gjorde en skiss som blev underlag för den senare något förenklade version som genomfördes. Denna ritades av J A Dehlin, trädgårdsmästare i Eksjö. Södra muren revs och en ny byggdes kring utvidgningen. Längs denna planterades så småningom lindar. Gångsystem och kvarter med allmänna gravytor blev en fortsättning från dem i norr. Ytorna längs muren förbehölls familjegravar. Den nya delen började nyttjas från öster och de allmänna kvarteren tycks ha varit helt grusade enligt ett flygfoto från 1936. Ett senare flygfoto utan datering visar hur ytterligare yta av utvidgningen tagits i anspråk på samma sätt. Man ser även att större delen av de allmänna linjerna på kyrkogårdens äldre del ordnats med välavgränsade grusytor. Under många år fördes en diskussion kring behovet av ett bårhus på kyrkogården. Frågan löstes 1956 genom en kombinerad ceremoniplats/bisättningskällare på den ännu outnyttjade delen av utvidgningen. För projekteringen svarade ingenjör Erik Persson vid Johannes Dahls arkitektfirma i Tranås. I angränsande kvarter planterades tuihäckar symmetriskt. Vid samma tid torde kyrkogårdens nästan heltäckande system med rygghäckar av tuija och oxbär ha anlagts. Tidigare fanns inga sådana. Däremot fanns regelbundet placerade prydnadsbuskar vid några av gångarna. Vid okänt tillfälle igenlades de nord-sydliga grusgångarna på kyrkogårdens södra hälft, med undantag för längs murarna och mot ceremoniplatsen. Större delen av grusbäddarna på kyrkogården är också slopade, liksom grusytor på de allmänna gravarna. Enligt uppgift från vaktmästaren borttogs alla grusbäddar och inhägnader från familjegravarna längs

Fotografi från tidigt 1900-tal med allmänna gravar invid Duseska gravkoret. Man kan se jordkullarna över varje grav.

östra muren i början av 1980-talet. Från mitten av 1960-talet till idag har de allmänna linjerna börjat tas över av nya gravsättningar. Borttagna vårdar har hamnat utanför kyrkogårdsmuren i sydväst. Trädkransen har utglesats i öster och helt borttagits i norr.

Händelsehistorik

1665	Gravkor byggs av överste Bourdon. (JLST)
1775	Utvidgning av kyrkogård eller enbart anläggande av kallmur. (Inskription på mur)
1867	Årtal inristat i mur.
1878	Hamling av
aspar i trädkrans, plantering av lönnar mellan dem.
1905	”Vanprydande träkors” avlägsnas.
1908	Ny grind med stolpar.
1925	Utvidgning åt söder. (JLST)
1956	Ceremoniplats och bisättningskällare anläggs, Johannes Dahls arkitektfirma, Tranås. (JLST)

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Höreda kyrkogård har en något trapetsoid form, smalare i norr. Kyrkogården omges på typiskt vis av trädkrans och kallmur. Kyrkan ligger något åt norr med koret i söder och delar med sina korsarmar av kyrkogården i en nordlig och en sydlig del. Den norra delen består av två jämnstora kvarter, A och B på ömse sidor om gången till kyrkans huvudentré i tornets bottenvåning. Den större södra delen består av fyra kvarter, två mindre väster om ceremoniplats och gång fram till denna, benämnda C (liksom längs muren i väster) och två större öster om detta, benämnda D. En östvästlig gång markerar kyrkogårdens gamla sydgräns och delar kvarteren i nämnda halvor. En stor rikedom av rygghäckar och planteringar ger kyrkogården karaktär av flera slutna rum.

Huvudingången i norr med nygotisk smidesgrind. Till vänster är årtalen 1775 och 1865 inhuggna i kallmuren.

Rygghäckar präglar kyrkogården, i norr med karaktäristiska "bås" kring vårdarna.

Utvidgningen har längs muren en rad av lindar. Norr om tornet står på ömse sidor om gången två åldriga lönnar. Två syrenbuskar flankerar norra grinden. Mellan kyrkans västport och västra grinden växer prydnadsbuskar och träd längs gången. Fyra prydnadsträd utgör en smärre allé längs gången i kvarter D. Invid Duseska gravkoret växer en björk. Gången fram till ceremoniplatsen och dennas sidor kantad av cypresser. Rygghäckarna beskrivs närmare i respektive kvarter. Allmänt på hela kyrkogården brukas nedsänkta, s.k. självvattnande, blomsterlådor av svart plast, ett material som inte hör hemma på en dylik plats.

Gångsystem

Kyrkogårdens gångsystem består till stor del av kantskurna grusgångar. En gång sträcker sig längs med hela kyrkogårdsmuren och vidgas till en större plats bakom bisättningskällaren. Från norra och västra grinden löper gångar fram till kyrkportarna i norr och väster, den förra rak och belagd med cementplattor. Upp till västporten är en rabattomgärdad handikappramp av sådana plattor. Grusgångar omsluter kyrkan. Från västporten går en rak gång ned till ceremoniplatsen i söder, även denna täckt med cementplattor. Framför platsen vidgar sig gången till en kvadratisk plats med samma plattbeläggning och två träbänkar på granitstöd. Till denna plats ansluter en öst-västlig, plattbelagd gång.

Klassiserande vård i svart granit från efterkrigstiden.

Tre kvinnogravar från 1928 i allmänna linjen, vanliga typer av småvårdar i svart granit, de flankerande polerade.

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas av en kallmur av markbruten gråsten, ca 1,5 meter bred och drygt 1 meter hög. Formen är något konisk. Muren är fylld med småsten och på krönet växer mossa. Vid ingången i norr är årtalen 1775 och 1867 inhuggna i tre stenar. Utvidgningens kallmur har en något klenare framtoning.

Ingångar

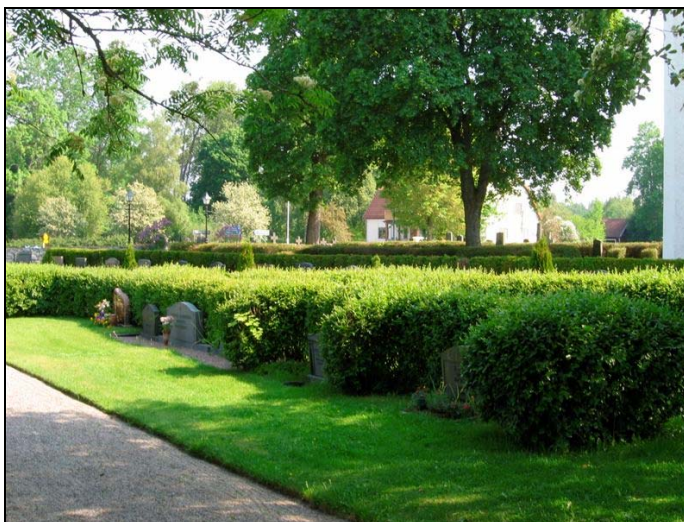
Kyrkogården har tre ingångar, en huvudingång i norr mitt för kyrkans tornport, en i väster snett ovanför västporten och en i sydöstra hörnet. Norra ingången har en smidd pargrind från 1908, med rik nygotisk artikulering. De kanthuggna, toppiga granitstolparna är samtida. Ingången i väst och sydost har smidda pargrindar från 1900-talets mitt med samtida granitstolpar.

Vegetation

Innanför muren växer en trädkrans utom i norr. Till hälften består den av gamla lönnar med inslag av alm, troligen från 1878. Kompletteringar har gjorts med alm och rönn.

Gravvårdstyper

Kyrkogårdens gravvårdar representerar de olika idealen från 1800-talet till idag. De äldsta och mer påkostade gravvårdarna är samlade i kvarter B. Det är överlag resliga granitvårdar i olika utformning. Endast ett fåtal har bevarad grusbädd. I framför allt kvarter C och D finns ett påtagligt bestånd av enkla små vårdar av svart granit som tillhör de allmänna gravlinjerna. Efterkrigstidens låga rektangulära vårdar präglar helt kvarter A och de västra delarna av kvarter C samt delar av D. Gravstensmaterialet är granit, övervägande röd och grå. Den jämförelsevis höga andelen äldre vårdar, såväl påkostade familjegravar som allmänna gravar, gör att Höreda kyrkogård trots förändringar under 1900-talets senare hälft behållit en del av sin sekelskifteskaraktär. Vidare finns en stor rikedom av titlar och gårdsnamn som speglar socknen och dess sociala sammansättning.

Kvarter A med rygghäckskantade rader av familjegravar från efterkrigstiden. Prästgården skymtar i bakgrunden.

Beskrivning av enskilda kvarter

Kvarter A

Allmän karaktär

Kvarter A har en trapetsoid form och delas av tre nord-sydliga små gångar i fyra småkvarter om vardera två rader. Det västra kvarteret har en oregelbunden form med lika oregelbundet tuktad rygghäck av oxbär. Mot nästa kvarter är en grusgång. Mellan gravraderna växer där cypresser. Resterande två gångar består av råbrutna kalkstensplattor. De två östliga kvartererna har rygghäckar av tuja. Anmärkningsvärt är hur den östra av häckarna har små utskjutande, lägre partier mellan varje vård så att det bildas ”båsar”. Längs muren i norr finns ytterligare en gravrad. Vårdarna utgörs till största delen av efterkrigstidens enkla typer. Vid entrégången i öster står en parkbänk.

Gravvårdstyper

Kvarteret präglas helt av efterkrigstidens låga rektangulära vårdar av svart respektive grå granit. Flera har klassiserande drag. Nästan uteslutande rör det sig om familjegravar. De äldsta vårdarna av detta slag är från 1944 och de yngsta från vår tid. Man kan tydligt se ett mönster hur de nya gravsättningarna tagit sin början i öster på 1940-talet och slutat i väster vid mitten av 1960-talet. Titlar är sparsamt förekommande: exempelvis trädgårdsmästaren, lärarinnan, målarmästaren, smedmästaren och skraddarmästaren. Gårdsnamn är däremot regel på vårdarna. Ett fåtal vårdar sticker ut genom ålder och utseende. Till dessa hör en granithäll över en diakonissa från 1936, en liten barnvård med marmorkors, en 20-talsvård över två bröder som utgör långsidan till en nu borttagen grusbädd, en modernistiskt stram rest vård över kantorn och folkskolläraren Henning Johansson från

Modernistiskt stram vård från 1945 över kantorn och folkskolläraren Henning Johansson.

Gjutjärnshäll från 1851 över Bengta Svendsdotter med sonson, samt rest vård över sentida ättling.

1945 samt ett ekkors från 2003 över en snickare. Den klassicistiska svarta granitvården över häradsdomaren Alfred Samuelsson från 1951 markerar sig genom sin storlek. I det västra hörnet mellan torn och långhus ligger en gjutjärnshäll över Bengta Svendsdotter (1764-1837) och sonsonen Hugo Martin Svensson (1837-51). Sonens dödsår torde motsvara tillverkningsåret. Vid huvudänden reser sig en liten svart granitvård över major Otto Sixten Svensson med fru från 1937, från vilken tid även granitramen borde vara.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter A speglar genom sina raka rader av familjegravar med enkla vårdar efterkrigstidens och folkhemmets jämlikhetsideal. Enstaka äldre vårdar finns. Karaktärsskapande är de på hela kyrkogården allmänt förekommande rygghäckarna, vilka hänger intimt samman med efterkrigstidens kyrkogårdsomläggningar. Det är därmed önskvärt att de fortsättningsvis vårdas som rumsskapande inslag. Speciellt är hur vårdarna getts enskilda ”bås”. Vårdar med titlar skall bevaras och nya gravvårdar i storlek söka anpassas efter befintliga. Gjutjärnshällen är av ett stort kulturhistoriskt värde.

Södra delen av kvarter B, i förgrunden godsägare Holstensons bautasten och i bakgrunden de Taubeska vårdarna. Självvattnande blomlåda av svart plast utgör ett ledsamt inslag i grusbädden.

form av utskjutande partier längs sidorna på gravrätterna. Hela södra delen av kvarter B har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Den förtätade atmosfären av påkostat högreståndskvarter med stora familjegravar och grusbäddar är föga förändrad sedan tidigt 1900-tal. Kvarteret i stort präglas av enskilda gravar med resliga vårdar från förra sekelskiftet. De enligt fotografier närmast allena rådande grusbäddarna under 1900-talets förra hälft är nu till största delen borta. Längs muren befinner sig familjegravar från 1900-talet, vilka också ursprungligen haft grusbäddar.

Gravvårdstyper

Kvarter B domineras av enskilda gravar med resliga granitvårdar från decennierna kring 1900. Flera typer finns företrädda, de polerade svarta granitvårdarna med vinkelbrutet krön är i störst antal. I de västra raderna finns även inslag av moderna vårdar i svart granit från 1900-talet. Den vanligaste titeln är hemmansägaren. Man lägger i väster märke till en stor häll i polerad svart granit över Ida Mathilda Josefina Svensson, prostdotter död 1904. Den enda grusbädden i kvarterets norra del har en liten liggare över J P Ekroth med familj, fjärdingsman i socknen. Över organisten C A Holmströms grav reser sig en avbruten granitkolonn från 1908. Denna har ursprungligen haft en grusbädd inhägnad av järnkättingar. Centralt i kvarteret befinner sig godsägaren A F Holstensons familjegrav från 1922 med stor bred

Kvarter B

Allmän karaktär

Kvarter B upptar en likaså trapetoid yta samt den gravrad som sträcker sig längs norra muren och ned hela vägen längs den östra. Nämnade rad behandlas som en enhet för sig. Kvarteret består grovt sett av fyra nord-sydliga rader, de västra med rygghäck av tuija och ”bås”, de östra med rygghäck av oxbär. Mot den södra, avsmalnande delen av kvarteret gör sistnämnda häck två rätvinkliga knyckar. Ett fyrkantigt rum bildas med en rad av rhododendronbuskar i väster som fortsättning på rygghäcken därstädes. Längs den nedre sträckningen har oxbärshäcken kraftigt markerade ”bås” åt öster i

grusbädd och reslig bautasten. Kvarterets södra del domineras av de Taubeska och Hederstjernska familjegravarna. De Taubeska vårdarna var enligt ett äldre fotografi ursprungligen ha varit samlade inom ett gjutjärnsstaket med grusbädd samt vända mot öster. Mest monumental är den grå granitvården över greve Gustaf Eric Adam Taube (1796-1853). Han var chef för Kalmar regemente, vars officerskår enligt inskription på sockeln reste stenen.

Formspråket är nyklassicistiskt. Inskriptionsplatta och tympanon i vit marmor har infattats, den senare med grekisk hjälm, svärd och lagerkvistar i relief, symboler för en krigare. Invid finns två smärre vårdar över Carl Fredrik Taube (död 1883) och grevens änka Hedda, död 1888. Längst i söder är

en storskalig grusbädd över generalmajoren och chefen för Kalmar regemente Carl Johan Hederstjerna (död 1868) och sonen landshövdingen i Västmanland Fredrik Ludvig Salomon Hederstjerna (död 1890). Släktnamnet är markerat med järnbokstäver på en natursten. Grusbädden omges av ett rikt utformat gjutjärnsstaket i nygotik, det enda bevarade på kyrkogården. I det rum som avskärmas av Hederstjernska gravens rygghäck och buskar finns en grusbädd med ett svart granitkors, från 1935. I den östra raden märks bland titlarna tre kyrkovårdar med höga polerade vårdar av svart granit från 1900-talets två första decennier. En flat obelisk är rest av pastoratet 1905 över kontraktsprosten C P Gustafsson, invid denna finns en liggare över prostinnan Mathilda Rosengren. Hela kvarteret speglar socknens övre skikt med adel, prästerskap, förtroendemän och storbönder. Bland rygghäckens djupa "båsar" finns en bred grusbädd över kyrkoherde Ankarbergs familjegrav. Dess kors är rest av församlingen 1924 och i bädden finns bl.a. en liggare över lärarinnan Maria Ankarberg, död 1916. Det sydligaste "båset" rymmer polerad svart granitvård över komminister J F Eckermans familjegrav. Det nordligaste "båset" har en grusbädd i två plan med Oscar Larssons familjegrav från 1917. I det övre står en rest granitvård med stiliserade jugendrosor. I hörnet mellan torn och långhus finns ett granitkors från 1963 rest av församlingen över kyrkoherden och riddaren av Nordstjärneorden Johannes Westenius.

T.v. G E A Taubes nyklassicistiska vård med vit marmor och antikiserande relief. T.h. Hederstjernska familjegraven med grusbädd och nygotiskt gjutjärnsstaket.

Avbruten kolonn från 1908 på organisten Holmströms grav.

En av många prästgravar i kvarteret, obeliskform.

Oskar Larssons familjegrav med jugendvård från 1917. Grusbädd i två plan med omgärdande häckar. Framre bädden med liggare från 1973.

Svarta granitkors på Holmströmska graven.

funkis. Bland vårdarna kan man uppmärksamma kantor Melins familjegrav med hjulkors i grå granit samt musikdirektören och riddaren m.m. Nylanders höga polerade granitvård från 1895. Av stort kulturhistoriskt värde är det nyklassicistiska smideskors från 1846 som tillhör I M Fagerberg med dotter. I de genombrutna armarna är korset, ankaret och kalken samt ett gudsöga återgivet. Längre åt söder är vårdarna som regel av yngre datum. Bland dem märks fem bredvid varandra stående vårdar knutna till byn Bonderyd. Alla är snarlika av modern typ i svart granit. Längst i söder står en liten svart granitvård över en husar (död 1944) med fru samt tre likartade vårdar över barnen. Bland gravradens titlar finns förutom redan nämnda: lokomotivföraren, hemmansägaren, förste lantmätaren, kyrkovärden och fanjunkaren.

Kulturhistorisk bedömning och karaktärisering

Kvarter B är ett utpräglat högreståndskvarter i särklass på kyrkogården. Det rör sig om påkostade enskilda gravar med övervägande resliga granitmonument från 1850 och framåt. Titlarna speglar socknens övre skikt. Mest skyddsvärd är den södra delen som domineras av ätten Hederstjernas stora grusbädd med gjutjärnsstaket och vårdarna över ätten Taube. Här finns de flesta av kyrkogårdens idag fåtaliga grusbäddar kvar. En del av dem avdelas medelst låga häckar. Rygghäckar bidrar idag till att skapa mindre rum och har samma ”bås” som i kvarter A. Ett flertal kyrkovårdar och fyra kyrkoherdar ligger inom kvarteret. Kvarteret är mycket känsligt för förändringar. De äldre vårdarna och befintliga grusbäddar med inramning skall bevaras på plats. Deras kultur- och personhistoriska värde är mycket

Gravrad vid östra muren med rik variation på vårdar. Har tidigare haft flera grusbäddar.

Stramt utformad vård från 1951 med drag av art déco. Eldsflamma av brons överst.

Nyklassicistiskt smideskors från 1846.

högt. Nyttillskott bör hänvisas till den norra hälften och bör om möjligt söka anpassas efter befintliga vårdar.

Gravraden längs kyrkogårdsmuren består av enskilda gravar från sent 1800-tal tills idag och uppvisar en rik variation i typer av vårdar. Även här återspeglar titlarna socknens främre gestalter, men även enklare som lokomotivföraren och husaren. Vårdar med titlar bör bevaras, helst på plats, eftersom de speglar socknens sociala sammansättning under ett sekel. Likaså bör ett urval av för sin period typiska vårdar sparas. Nyttillskott kan accepteras i viss utsträckning.

Sydöstra delen av kvarter D med bevarade rader av allmänna linjegravar från 1930- och 40-talen. I fonden ceremoniplatsen.

Kvarter C och D

Allmän karaktär

Kvarter C och D har en ganska enhetlig 1900-talskaraktär. Det är fyrkantiga kvarter med raka nord-sydliga rader, kantade med rygghäckar av oxbär. Kring ceremoniplatsen är häckarna utpräglat symmetriskt arrangerade. Inom området befinner sig ceremoniplatsen. 1925 års utvidgning är endast markerad genom en tvärgång och den enhetliga lindraden längs muren. Kvarteren har sedan 1800-talet en karaktär som allmänna gravlinjer. Denna prägel är ännu dominerande i den östra hälften, men blir mer och mer uppblandad med sentida gravvårdar ju längre västerut man går. I kvarter D:s nordöstra hörn står det Duseska gravkoret. Längs västra muren är en rad av enskilda gravar.

Gravvårdstyper

Den dominerande gravtypen i kvarter D, men även representerad i C, är de allmänna linjerna med enkla små vårdar över socknens mindre bemedlade. Dessa gratisgravar togs i anspråk vart efter folk avled, varför linjerna är helt kronologiska. Detta medförde även att makar sällan fick ligga bredvid varann. Under senare årtionden har de allmänna linjerna allt mer tagits i anspråk för nya gravläggningar. Först skedde detta i den nordvästra delen under 1960- och 70-talen, i den östra från omkring 1980 till idag. I

Typisk gravvård på allmän linjegrav. Vinkelbruten med polerad dekor. Här från 1920 och rest över f.d. soldaten Sköld.

Enkel liggare av vanlig modell med utspärad kantlist.

Armfeltiska gravstenen med borttagen grusbädd.

sistnämnda fall är de oftast insprängda bland de äldre vårdarna. De borttagna vårdarna återfinns nu utanför kyrkogårdsmurens sydvästra del. Det finns ett antal områden med obrutna linjer av allmänna gravar, talrikast i D och dess södra del. De äldsta allmänna gravarna befinner sig i det sydöstra hörnet av gamla kyrkogården och härrör från 1911. Sedan återfinns de kronologiskt västerut till C där de yngsta är från 1929. Därefter fortsätter linjerna i den östra änden av utvidgningen och sträcker sig nästan fram till ceremoniplatsen där den yngsta vården är från 1962. Man kan här tydligt följa en lång obruten tradition som manifesterar socknens breda, undre skikt. Det är hustrun, ungmön, ungkarlen, flickan, ynglingen, f.d. soldaten, f.d. rättaren och lärarinnan. Framförallt barngravarna står för de enklaste vårdarna: små nästan identiska liggare av svart granit med polerad upphöjd kantlist samt kort inskription. Karaktäristiskt är vårdarnas lilla format, det finns t.o.m. små bautastenar. En vanlig modell är rundbågig med polerad front, en annan med vinkelbrutet krön. Modellerna är seglivade och behåller sin prägel under hela perioden. Bland dem finns dock ett fåtal som markerar sig, främst ett nygotiskt gjutjärnskors rest 1927 i kvarter C. Ytterligare två kors av samma typ står lutade invid de kasserade vårdarna utanför muren. Dessa ovanliga vårdar bör återföras till kyrkogården och få en lämplig plats.

Sydväst om gravkoret ligger i gräset en gravhäll av kalksten från omkring 1700. Man kan se en kantlist med rundlar i hörnen och en centralt placerad sköld. Inskription är hårt nött, troligen efter att ha legat inne i kyrkan. Den är därmed svårtydd. I det sydöstra hörnet av den gamla kyrkogården är en stor gravrätt omgärdad av oxbärshäck på tre sidor. Det är den Armfeltiska familjegraven. Denna tillkom 1828 då gravkoret inne i kyrkan raserades och kistorna flyttades ut. Den sista som gravlades var 1915. På ett flygfoto från 1936 kan man se att ytan var grustäckt. Idag ser den lilla polerade granitobelisken närmast övergiven ut i kanten av den stora gravrättens gräsyta. De enskilda gravarna längs västra muren är från 1900-talets förra hälft och uppvisar olika typer av vårdar: resliga från seklets början och låga katalogvårdar från dess mitt. De få titlarna berättar om hemmansägaren och muraren. Åtminstone en av dem bör ha haft grusbädd, sannolikt de flesta.

Kulturhistorisk bedömning och karaktärisering

Kvarter C och D har en klar 1900-talskaraktär med raka, rygghäckskantade rader av låga vårdar. Områdets karaktär med allmänna linjegravar är till ansenlig del bevarad. De små granitvårdarna från 1911-1962 speglar socknens breda folklager. De större sammanhängande delarna av allmänna linjen i kvarteren är därmed av vikt att bevara för eftervärlden. Vissa rader präglas exempelvis helt av dessa vårdar. Det är generellt sällan som allmänna linjen finns bevarad i någon större utsträckning på länets kyrkogårdar. Detta skall man tänka på i samband med nya gravläggningar och vara restriktiv. Vårdar som tags bort skall sparas på lämplig plats. Gravarna längs muren i väster är enskilda, liksom längs östra, och har ett varierat

gravvårdsbestånd. Denna rad är därmed mindre känslig för nyttillskott. Kalkstensgravhällen vid gravkoret liksom den Armfeltiska familjegraven är av stort kulturhistoriskt värde.

Duseska gravkoret

Gravkoret uppfördes 1665 av överste Johan Bourdon, ägare till Torsjö säteri. Det är ett ovanligt tidigt exempel på fristående gravkor, vilket annars hör 1700-talet till. Orsaken till detta var att det var billigare att bygga fristående än ta hål på kyrkomuren. Byggnaden har en kvadratisk plan, vitkalkade murar med spritputs som går ända ned till marken samt slätputsade omfattningar. En grå ”sockel” har målats längst ned. I väster är en ursprunglig plankport med järnbeklädnad. Byggnaden bär ett tälttak med täckning av kliven spån och kröns med en smidd spira. Från ingången leder fyra trappsteg ned i en krypta med vitkalkat tunnvalv, glugg i öster och sentida trätrallar på golvet. De fyra välbevarade träkistorna rymmer medlemmar av släkten Bourdon och Duse. Dessa är sedan 1988 placerade inuti trälårar.

Ceremoniplats och bisättningskällare

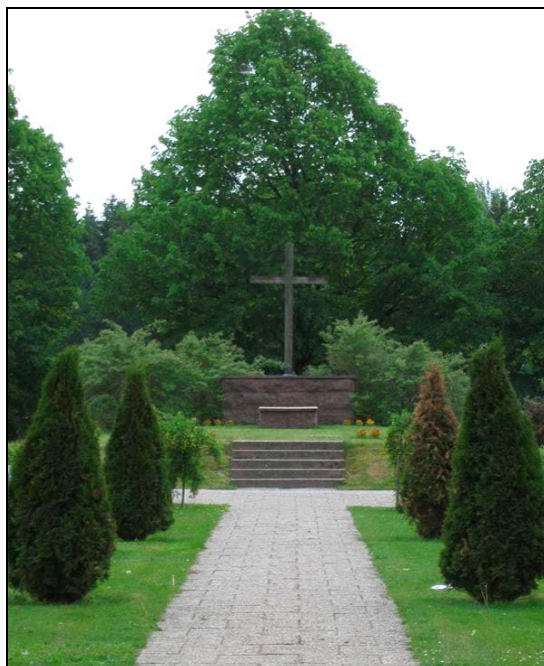
Ceremoniplatsen utgörs av en rektangulär platå som döljer bisättningskällare. Anläggningen utfördes 1956 efter ritningar av ingenjör Erik Persson vid Johannes Dahls arkitektfirma, Tranås. Platån är grästäckad med granittrappa i norr och råbrutna kalkstensplattor på de skrånande sidorna. Vid gaveln i söder är en granittrappa ned till bisättningskällaren och dess panelklädda pardörrar med dörringar i smide. Ovan entrén reser sig en kraftig mur av kvaderhuggen röd granit med råa ytor. Krönet är avtäckt med slipade granitskivor och från dess mitt reser sig ett stort, tjärat furukors. Mur och trappa flankeras av prydnadsbuskar. Framför korset står en katafalk i samma utförande som muren. Framför ceremoniplatsen är en öppen yta med bänkar av trä och granit från vilken en rak gång leder mot kyrkans västport. Hela arrangemanget andas symmetri och harmoniskt lugn, vilket understryks av omgivande cypressrader och rygghäckar. Framför källartrappan är en större grusyta.

Kalkstenshäll vid gravkoret.

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet

Höreda kyrkogård har liksom kyrkan medeltida ursprung. Vi kan följa dess utvecklingshistoria någorlunda tydligt från 1800-talet. Kallmur med smidesgrindar är liksom den till stor del åldriga och sammanhållna trädkransen viktiga karaktärsdrag för den typiska landsortskyrkogården. Kyrkogårdens nuvarande

prägel är i stort en produkt av det sena 1800-talet och 1900-talet. Grusgångar avdelar kvarteren och förbinder de olika delarna med varann. Några är belagda med cementplattor som är föga harmonierande. Gravraderna är överlag lagda i raka nord-sydliga rader och kantas sedan 1900-talets mitt av rygghäckar, vilket idag präglar kyrkogården. Kyrkogårdens södra del utvidgades 1925 och har en klart symmetrisk ordning vad gäller gångar och häckar. Vid södra änden av en längdaxel ligger en plåtformad ceremoniplats och bisättningskällare från 1956, ritad av Dahls arkitektfirma. Den anspråksfulla men strama utformningen är typisk för sin tid och besitter ett högt kulturhistoriskt värde. Sydost om kyrkan står det Duseska gravkoret från 1665 och invid detta ligger en kalkstensgravhäll från samma epok. Dessa är några av de få resterna av kyrkogårdens äldre historia.

Höreda kyrkogård kan uppvisa en stor rikedom av gravvårdstyper från 1800-talets mitt till idag, däribland några ovanliga gjutjärnsvårdar. Särdeles intressant är kvarter B med sina påkostade enskilda gravar med resliga gravmonument. Titlarna där speglar socknens övre skikt 1850-1950. Många av pastoratets kyrkoherdar ligger gravlagda här. Särdeles välbevarad är kvarterets södra del med många grusbäddar samt de storskaliga Taubeska och Hederstjerneriska familjegravarna, sistnämnda med gjutjärnsstaket. En speciell detalj är rygghäckarna som omsluter gravrätternas sidor och skapar små avskilda rum eller ”båsar”. Det motsvarande kvarter A i samma del av kyrkogården har en uttalad 1900-talskaraktär med katalogvårdar. Ytan längs med kyrkogårdsmuren har varit förbehållen enskilda gravar, som regel familjegravar. Där finns ett rikt varierat bestånd av vårdar och olika titlar. Här liksom på övriga kyrkogården gäller att i princip alla grusbäddar slopats under slutet av 1900-talet, vilket gör det viktigt att de bevara de resterande. Grusbäddarna var under mer än ett halvsekel framträdande på kyrkogårdarna och utgjorde en viktig del i gravrättens utformning. Kyrkogårdens södra gravkvarter står i bjärt kontrast mot de statusladdade norra. Här är 1900-talskaraktären tydlig med raka rader av låga vårdar, kantade av rygghäckar. Detta är den allmänna begravningsytan, den s.k. allmänna linjen. Dess små vårdar spänner över halva 1900-talet och speglar socknens breda folklager. Sedan 1960-talet har de delvis ersatts med nya gravar, varför karaktären i aktuella rader försvagats eller försvunnit. Höreda kyrkogård ger sammantaget, genom gravvårdarna, en bred bild av socknens invånare under 150 år.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras, gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från alla tider.

Sammanfattning

- Höreda kyrkogård har sin nuvarande karaktär från 1800- och 1900-tal. Murar, grindar, trädkrans och grusgångar är viktiga element i detta och viktigt att bibehålla.
- Gravvårdar fram till och med 1900-talets början betyder mycket för upplevelsen av dynamik och historiskt djup i respektive kvarter, varför det är värdefullt om de kan bevaras på plats. Förekomst av titlar skall också vara vägledande vid bevarande. Kvarvarande grusbäddar med inramning är karaktäristiska inslag som bör vidmakthållas.
- Gravkor med innehåll skall vårdas.
- Restriktivitet bör tillämpas vid nytillskott i kvarter B och de delar av C och D där allmänna gravar finns kvar.
- Ceremoniplatsen har ett värde som gott exempel på 1900-talets kyrkogårdsideal.
- Rygghäckarna är ett uttryck för efterkrigstidens ideal och bör i stort vidmakthållas som rumsskapande inslag. De utskjutande ”båsen” har ett värde genom att de ger ett särdrag åt aktuella kvarter.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)

Länsstyrelsen i Jönköpings arkiv, med kopior ur ATA. (JLST)

Tryckta källor

Kulturhistorisk utredning och bevarandeförslag för Eksjö kommun. Jönköping 1983.

Rogberg, Samuel. *Historisk beskrifning om Småland.* Karlskrona 1770.

Sverige. Geografisk beskrivning. Del V. Stockholm 1931.

Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Jönköpings län I. Uddevalla 1952.

Våra kyrkor och griftegårdar i ord och bild. Eksjötidningen 1925.

Informant

Vaktmästare, Höreda kyrkogård.

Borttagna vårdar utanför kyrkogårdsmuren, däribland två järnkors.

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: B101/03
Beställare: Linköpings stift
Fastighetsägare: Höreda pastorats kyrkliga samfällighet
Rapportansvarig: Jönköpings läns museum genom Robin Gullbrandsson
Foto: Robin Gullbrandsson
Län: Jönköpings län
Kommun: Eksjö kommun
Socken: Höreda socken
Fastighetsbeteckning: Eksjö Höreda 4:1
Belägenhet: Ekonomiska kartans blad Höreda 6F 7a
Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv